

Pocahontas en de Amerikaanse identiteit

KLEIOSKOOP

Jaap Verheul over Pocahontas:
de zeventiende-eeuwse historische personage,
de Amerikaanse legende en de Disney-film.

Dr. J. Verheul doceert Amerikaanse cultuurgeschiedenis
aan de Universiteit Utrecht.

kleio

nummer 3/96
pagina's 24 en 25

Het verhaal over Pocahontas is niet alleen een multicultureel sprookje, maar tevens een essentieel onderdeel van de Amerikaanse nationale scheppingsmythe. De schone indiaanse vertegenwoordigt immers de oorspronkelijke bewoners van het Amerikaanse continent terwijl haar stoere Engelse held John Smith behoorde tot de Engelse kolonisten die hier in 1607 de eerste nederzetting vestigden.

Het verhaal van Pocahontas gaat daarmee over het ontstaan van een nieuwe natie op een nieuw ontdekt continent. Maar het biedt daarnaast een visie op de ontmoeting tussen twee culturen en daarmee op één van de meest problematische kanten van die geschiedenis.

De onschuldig ogende tekenfilm die Disney in 1995 op de markt bracht, is hierdoor een veelzeggende toetssteen voor de houding die Amerikanen innemen tegenover hun eigen cultuur en nationale identiteit.

Disney staat in een lange traditie van interpretaties van deze betekenisvolle legenden, die vooral in de achttiende en negentiende eeuw krachtig bloeide. In iedere periode werden andere keuzes gemaakt, accenten gelegd en connotaties toegekend om het verhaal aan smaak en behoefte van de tijd aan te passen. Juist die symbolische en vaak ook fysieke metamorfose verleent de historische figuur van Pocahontas niet alleen haar charme, maar vooral ook haar cultuurhistorische betekenis.

Welke boodschappen liggen in dit verhaal verborgen? Hoe past deze versie van Disney in de lange reeks van eerdere interpretaties van Pocahontas?

Bestudering van deze vragen maken deze nieuwe tekenfilm tot een geschikt middel om een aantal fundamentele aspecten van de Amerikaanse cultuur aan de orde te stellen.

Het is niet merkwaardig dat Pocahontas het onderwerp is geworden van interpretaties en mythevorming, want haar levenswandel is een aaneenschakeling van bijzondere en betekenisvolle gebeurtenissen die dan ook vrijwel allemaal aanleiding zijn geweest voor interpretatieverschillen. Het is bovendien interessant om te zien hoezeer de benadering van het leven van Pocahontas in de loop der tijd is veranderd. Toch is iedere Pocahontas-interpretatie gebaseerd op één of meer van de Zeven Grote Momenten in haar leven.¹

Het meisje Pocahontas

Het eerste grote ogenblik uit het levensverhaal van Pocahontas is uiteraard haar *Geboorte*.

Het uitzonderlijke schuilt hier in haar verheven afkomst, die haar in Europese ogen veelal het predikaat prinses opleverde. Haar vader was namelijk de indiaanse leider Powhatan, zonder meer één van de machtigste leiders van de Oostkust. Vanuit zijn nederzetting Werowocomoco regeerde hij met harde hand over de omvangrijke Powhatan Confederatie, een verbond van enkele tientallen door hem verslagen en onderworpen stammen en volkeren. Dit rijk telde naar schatting 9.000 schatplichtige onderdanen en besloeg een gebied ter grootte van een vijfde deel van het huidige Virginia, een naar de maat van die tijd kolossaal imperium.²

Er is weinig aanleiding om deze landelijke dorpscultuur al te veel te idealiseren.³ De regeringsvorm van de vader van Pocahontas was uitgesproken despotisch, en zijn vele oorlogen en veroveringen geven veeleer blijk van martiale machthonger dan van een zachtzinnige inslag. Bij de rituelen van zijn stam hoorde bovendien het martelen van gevangenen, waarbij ledematen één voor één werden afgehakt en in het vuur werden geworpen, of waarbij het slachtoffer met een stok tot moes werd geslagen of in een kuil met smeulende kolen werd geworpen. Ook de gezinsverhoudingen waren niet geheel in overeenstemming met de huidige idealen. Het is niet onwaarschijnlijk dat Powhatan minstens enkele tientallen vrouwen had, en dat hij de moeder van Pocahontas na de bevalling, zoals te doen gebruikelijk was, verkocht aan een bevriend stamhoofd of heenzond.⁴

Deze realiteit contrasteert in ieder geval scherp met het beeld van een vredelievende en bezorgde weduwnaar dat Disney van Powhatan schetst.

Er zijn aanwijzingen dat Pocahontas een bijzondere plaats innam binnen deze uitgebreide doch losse familiekring. Ze is vermoedelijk geboren rond 1595, mogelijk zelfs later. Dat betekent dat ze tijdens de eerste ontmoeting met de kolonisten niet ouder dan 12 jaar is geweest, wat men uit de Disneyfilm niet snel zou opmaken.

De naam Pocahontas betekende zoveel als Kleine Robbedoes, een naam die door haar wilskracht, onbevangenheid en wat onbezonnen gedrag bij de contacten met de eerste kolonisten wel gerechtvaardigd lijkt. Er zijn bovendien aanwijzingen dat ze vrij vlot in staat was zich hun nieuwe taal en cultuur ei-

gen te maken, en zo door haar vader gebruikt kon worden bij de communicatie met de nieuwe indringers.

Pocahontas was, kortom, een vroegwijze en intelligente wildebras die haar afkomst handig gebruikte om zich midden in de verbazingwekkende ontwikkelingen te storten die zich rondom haar afspeelden.

Indianen en kolonisten

Het tweede grote moment uit de legende van Pocahontas is de *Ontmoeting met John Smith*. Het centrale drama uit haar leven schuilt ontegenzeggelijk in haar ontmoeting met de Engelse kolonisten die in 1607 besloten hun Jamestown te vestigen op enkele kilometers ten zuiden van haar stam. Legeraanvoerder John Smith speelde daarbij zonder twijfel een sleutelrol. Dit was een echte beroepsavonturier die reeds als tiener huursoldaat was in de vele oorlogen in de Lage Landen en oostelijk Europa, in slavernij werd afgevoerd doch zijn meester doodde en daarna vele barre avonturen beleefde in Afrika en Azië.

Deze geharde legerkapitein was door de Virginia Company ingehuurd om de kolonisten terzijde te staan, maar hij bleek reeds onderweg een querulant van de eerste orde en werd dan ook in boeien geketend aan land gebracht. De ervaren en vasthoudende bemoeial maakte zich echter al spoedig onmisbaar en verwierf een leiderspositie. Dit was mogelijk door de vele tekortkomingen van de kolonisten, die er mede door hun op snel geld gerichte instelling niet in slaagden voldoende voedsel te verbouwen.

Die mentaliteit wordt in de Disneyfilm overigens fraai verbeeld in de hebzuchtige gouverneur John Ratcliffe die de kolonisten dwingt het landschap met schoppen en kruiwagentjes om te ploegen op zoek naar goud. Hongersnood, ziekte, massale sterfte en akeelige onderlinge conflicten waren het gevolg.

Smith, die in de herfst van 1608 tot gouverneur werd verkozen, voerde harde discipline in om de nodige arbeidsethiek en produktiviteit af te dwingen. Daarnaast trachtte hij de omringende indianenstammen te pacificeren zodat hij door een combinatie van handel en afpersing voedsel van hen kon verkrijgen.

Het zijn deze hongertochten die de kolonisten intensief in contact brachten met de confederatie van Powhatan waarmee tevoren slechts wat verwarde zij het bloedige schermutselingen waren gevoerd.⁵

Bij deze contacten speelde Pocahontas een

De oudste afbeelding van Pocahontas.
Gravure van Simon van de Passe, 1616.

belangrijke rol. Zij was één van de eerste indianen die zich binnen de kleine omheinde nederzetting waagden waar de ongeveer honderd kolonisten een moeizaam bestaan trachtten op te bouwen. Zij overhandigde kleine voedselgiften namens haar vader en sprak snel haar eerste Engelse woordjes. Zij leerde die vermoedelijk van Smith die op zijn beurt de indiaanse taal bestudeerde om zijn vijandige burens te kunnen doorgronden.

Deze baanbrekende spraaklessen zijn aanleiding geweest tot vele speculaties over een al dan niet geconsumeerde romance tussen beide cursisten, waarbij het leeftijdsverschil tussen de hooguit 13-jarige indiaanse en de 27-jarige Brit veelal behendig genegeerd wordt.

Het meest recente voorbeeld van dergelijke keukenmeidenromans over het klassieke thema van transculturele hartstocht is het boek van Susan Donnell, naar eigen zeggen een directe afstammeling van de hoofdpersoon.⁶

Ook zonder concrete aanwijzingen voor een dergelijke intieme verstandhouding is duidelijk dat de band tussen Smith en Pocahontas voor beider culturen van groot belang is geweest.

Het verhaal van John Smith

John Smith was ook op een andere manier belangrijk voor Pocahontas. Hij was namelijk haar eerste biograaf. Veruit de meeste gegevens over haar leven zijn ontleend aan de geschriften en reisbeschrijvingen van Smith. Al in 1608 beschreef hij de eerste anderhalf jaar van Jamestown met tal van geografi-

sche en etnologische details in het korte *A True Relation of Virginia*. Na terugkeer in Engeland legde Smith zijn avonturen uitvoeriger vast in zijn *Map of Virginia* (1612), in de *Description of New England* (1616) en vooral in zijn *Generall Historie* (1624).

Dat Pocahontas de geschiedenis is ingegaan dankzij de pen van haar koloniale tegenspeler ligt allicht wat gevoelig. Vooral in het huidige debat over de taligheid van onderdrukking, de literaire knechting van vreemde culturen, en de politieke correctheid van naamgeving en verwoording wordt deze eenzijdige verhouding met enige argwaan bekeken.

Alle verwijzingen door Smith naar Pocahontas worden kritisch gewogen, maar wel in het bijzonder die waarin hij over zijn wonderbaarlijke redding door Pocahontas vertelt.

Deze *Redding van John Smith* vormt het derde en meest omstreden hoogtepunt uit het leven van Pocahontas. Tijdens één van zijn expedities naar de binnenlanden eind 1607 was Smith gevangen genomen door de krijgers van Powhatan. Na een dagenlange gevangenschap in de koninklijke nederzetting Werowocomoco onderging hij een beangstigend ritueel. Bondig maar aangrijpend beschreef Smith in zijn *Generall Historie* hoe Powhatan op oudejaarsdag een groot feest liet aanrichten. Op het hoogtepunt werden twee grote stenen aangesleept waarop Smith door een menigte indianen met zijn hoofd werd vastgehouden. Net toen Smith meende dat enkele krijgers met knuppels klaarstonden om zijn hersens in te slaan, snelde Pocahontas te hulp. Toen haar smeekbede niet hielp, zo schrijft Smith, rende de koningsdochter naar voren 'got his head in her armes, and laid her owne upon his to save him from death'.

Door zich op heroïsche wijze voor Smith te werpen zou Pocahontas zijn leven hebben gered.

Na deze melodramatische ontknoping was de omslag compleet. Powhatan schonk Smith een stuk land, verklaarde hem tot zijn zoon, liet hem weer naar Jamestown terugkeren, en stuurde welkome hoeveelheden voedsel.⁷

Redding of mythe?

Deze prachtige reddingsscene sprak begrijpelijkerwijs zeer tot de verbeelding van latere biografen van Pocahontas en werd een geliefd thema voor vele dramatische schilderingen. Maar er zijn ook heel wat vraagtekens bij deze weergave geplaatst.

John Smith, gravure van Simon van de Passe, 1616.

John Smith wordt gered door Pocahontas (Tumelijk vroege gravure).

Smith, onze voornaamste bron, is afgeschilderd als een fantast en leugenaar die naar willekeur gebeurtenissen verzoon en weer weglief. Hierbij wordt vooral gewezen op de discrepanties tussen zijn verschillende geschriften. De reddingsscene komt bijvoorbeeld niet in *A True Relation of Virginia* voor, dat kort na de redding is geschreven en duikt, afgezien van enkele toespelingen, pas in de volledige versie op in de *Generall Historie* uit 1624. Smith zou ook slordig met details en data zijn omgegaan.

Mede op deze gronden suggereren sommige auteurs dat er helemaal geen sprake van een redding is geweest. Integendeel, Smith zou juist een initiatie-rite hebben ondergaan waarmee hij in het stamverband werd opgenomen. Bij zo'n rite kon het symbolisch doden van de oude identiteit horen, in dit geval door het zwaaien met knuppels. En het was bovendien niet ongebruikelijk dat de favoriete dochter van het stamhoofd al dan niet symbolisch aan de nieuwe ingewijde werd uitgehuwelijkt, wat het gebaar van Pocahontas zou verklaren. Ook de gift van land en voedsel aan Smith na afloop is als aanwijzing voor een acceptatieritueel gezien. De reddingsmythe zou aldus door de leugens, fantasie of verkeerde interpretatie van Smith in het leven kunnen zijn geroepen.⁸

De historicus J.A. Leo Lemay heeft in 1992 radicaal afgerekend met dergelijke verachtmakingen in een boek met de veelzeggende titel *Did Pocahontas Save Captain John Smith?*

Deze centrale vraag moet volgens de auteur

ronduit bevestigend worden beantwoord. Lemay acht het zeer onwaarschijnlijk dat Smith een onjuiste weergave van zaken gaf. Hij geeft hiertoe een uitvoerige tekstvergelijking waarin de verschillende onduidelijkheden worden verklaard.

Het belangrijkste argument voor Smith's waarheidsgetrouwheid is echter dat er vele getuigen waren. Zowel de indiaanse als de Europese participanten waren in later jaren ruim in de gelegenheid om hun verhaal te vertellen aan één van de vele chroniqueurs van de vroege kolonie, waaronder er velen waren die Smith intens haatten. Niettemin is de versie van Smith door geen van zijn tijdgenoten bestreden.

Ook al blijft het mogelijk dat Smith zich vergiste, Lemay maakt aannemelijk dat Pocahontas hem uit een lelijk parket heeft gered.⁹

De strijd tussen Powhatan en de kolonisten

Het vierde grote wapenfeit van Pocahontas betreft eveneens een redding zij het van een beduidend minder heroïsch karakter. Het gaat hierbij om de *Waarschuwing* die ze John Smith begin 1609 influisterde tijdens één van diens handelstochten naar Werowocomoco. Haar vader zou van plan zijn hem in een hinderlaag te lokken. Een paar dagen later redde ze bovendien één van Smiths metgezellen door deze te verbergen en haar vader wijs te maken dat de vluchteling de andere kant op was gegaan.

Door dit eigenzinnige optreden kwam Pocahontas langzamerhand in een positie die op verloochening van haar eigen afkomst begon te lijken, althans één die van vergaande sympathie voor de kolonisten blijk gaf.

De contacten met Smith kwamen na dit incident echter ten einde. Powhatan verbood zijn loslippige dochter om begrijpelijke redenen alle contacten met de kolonisten. Smith raakte bovendien in september 1609 op ongelukkige wijze verwond doordat een buidel met buskruit tot ontbranding kwam. Aangezien hij de buidel in zijn schoot hield, had de verwonding een in alle opzichten pijnlijk karakter. De avonturier keerde daarop terug naar Engeland.

Het is met dit wat onbevredigende moment van scheiding dat de Disneyfilm eindigt. En dat is wel begrijpelijk, want de daaropvolgende gebeurtenissen zijn niet makkelijk op politiek correcte wijze te verbeelden zonder de band met de werkelijkheid, die in de film toch al erg los was, geheel te verbreken. Pocahontas raakte na het vertrek van Smith namelijk op weinig elegante wijze betrokken bij het lot van Jamestown.

De verhoudingen tussen de kolonisten en Powhatan bereikten na het vertrek van Smith een dramatisch dieptepunt. Door de voortdurende gevechten, de eigen inefficiëntie en de resulterende hongersnood en ziekte dreigden de kolonisten nagenoeg uit te sterven. Ten einde raad besloot de nieuwe gouverneur in 1613 Pocahontas te gijzelen om de immer vijandige Powhatan tot medewerking te dwingen.

Tijdens haar gevangenschap gaf een predikant Pocahontas een spoedcursus Engelse taal en cultuur. Als resultaat van de beschavingsarbeid van deze Britse Pygmalion bekeerde Pocahontas zich tot het Christendom, waarop ze onder haar nieuwe doopnaam Rebecca toetrad tot de Church of England. Deze vermoedelijk weinig bevindelijke bekeering tot het geloof van haar vrijheidsberoovers is het vijfde grote controversiële keerpunt in het leven van Pocahontas. Juist deze *Doop* kreeg later grote betekenis als symbool voor de vermenging van de culturen van de oude en de nieuwe wereld.

Rebecca en John Rolfe

Die verbinding zou spoedig ook een fysieke kant krijgen. Kort na haar doop volgde het zesde sleutelmoment, het *Huwelijk* van Pocahontas met de 28-jarige weduwnaar John Rolfe. Deze loot uit een respectabele Engelse familie en pionier in de tabakshandel

was waarschijnlijk de rijkste kolonist van Virginia. Hij schreef de gouverneur dat zijn hoofd volledig op hol gebracht was door deze vrouw wier *'education has bin rude, her manners barbarous, her generation accursed'*. Rolfe benadrukte echter dat hij geen toestemming vroeg voor dit buitengewone huwelijk vanwege enig *'desire of carnal affection'*, maar voor het *'good of this plantation, for the honour of our countrie, for the glory of God'*.¹⁰

Het huwelijk bleek overigens daadwerkelijk gunstig voor Jamestown, aangezien Powhatan nu inderdaad zijn strijd tegen de kolonisten opgaf, waarna eindelijk een periode van relatieve welvaart aanbrak.

Pocahontas in Engeland, een aquarel uit 1906.

Wat ook de motieven voor deze multiculturele verbintenis waren, een jaar later, in 1615, schonk Pocahontas het leven aan een zoon Thomas. Deze geboorte versterkte de symbolische lading van het huwelijk nog meer. Hoewel wel eerder kinderen uit gemengde verbintenissen waren voortgekomen, was deze Thomas Rolfe door de status van beide ouders in veler ogen het eerste kind van een nieuwe beschaving.

Een jaar na de geboorte van Thomas scheepte de familie Rolfe zich in naar Engeland. Dit *Vertrek* luidde de zevende en laatste episode uit het leven van Pocahontas in. Die fase begon op hoog niveau. In Engeland werd ze als een prinses aan het hof voorgesteld en door de beau monde ontvangen. Tijdens dit tournee vond een hoogst

emotioneel weerzien plaats met John Smith die ze acht jaar niet had gezien en dood waande.

Na zeven vermoeiende maanden wilde het gezin weer terugkeren naar Virginia. Maar vlak voor vertrek werd Pocahontas plotseling ziek, vermoedelijk door een combinatie van uitputting en longontsteking of tuberculose. Ze overleed op 21 maart 1617 en werd dezelfde dag begraven in een kerk in Gravesend. Een jaar later overleed ook haar vader Powhatan, in 1622 stierf John Rolfe en in 1630 tenslotte ook John Smith.

Thomas Rolfe, de enige zoon van Pocahontas, die in Engeland was achtergebleven, overleefde wel, trad later in Virginia in het huwelijk en had vele nazaten. Tot op de dag vandaag zijn er duizenden Amerikanen die vol trots verwijzen naar hun afstamming van deze multiraciale oervader.

Een mythe over raciale integratie

Het levensverhaal van Pocahontas is de ideale grondstof voor legendes en verhalen. Het aardige is, dat hierbij steeds andere accenten zijn gelegd. Zo is Pocahontas afgebeeld als reddende engel, als heilige, vruchtbare en voedende moeder, als gepassioneerde sirene, als verleidster, maar ook als makelaar tussen culturen, als stammoeder van het Amerikaanse volk, en als grondlegster voor de nieuwe Amerikaanse identiteit. Maar ook in de figuratie van haar medespelers zijn opmerkelijke verschuivingen opgetreden. De recente interpretatie van Disney is een nieuwe variant op een lange traditie die tot de achttiende eeuw teruggaat.¹¹

Hoewel Smith zelf al begin zeventiende eeuw de eerste mededelingen over Pocahontas de wereld instuurde, kwam pas in de loop van de achttiende eeuw een echte mythe tot stand waarnaar met enige regelmaat verwezen werd in reisliteratuur, historische werken en belletrie. Het is opvallend dat de nadruk in deze eeuw vrijwel uitsluitend lag op haar huwelijk met John Rolfe en de geboorte van hun gemeenschappelijke kind Thomas. Verwijzingen naar John Smith en diens redding, of naar andere verrichtingen, ontbraken volledig.

De beklemtoning van huwelijk en nageslacht wijst op een belangstelling voor de dynastieke repercussies van deze liaison. Vele voor-aanstaande geslachten in Virginia, zoals de Randolphs of Roanoke, gaven dan ook hoog op over een bloedverwantschap met de in-

diaanse prinses die veelal ter verklaring diende voor een bijzondere schoonheid of heldere oogopslag van de nazaten.

Belangstelling voor afkomst en stamboom was de achttiende eeuw natuurlijk niet vreemd, ook niet in de Verenigde Staten. Toch is het aannemelijk dat deze strikt genealogische belangstelling voor Pocahontas een diepere grond had. Zoals William Byrd en sommige achttiende-eeuwse tijdgenoten betoogden, verwees dit interracial huwelijk vooral naar een gemiste kans.

Was onbeperkte onderlinge uithuwelijking tussen oorspronkelijke bewoners en nieuwe kolonisten naar het voorbeeld van Pocahontas en Rolfe geen uitstekende manier geweest om juridische aanspraken op indiaans land te regelen, onderlinge vrede te garanderen en het indianenprobleem geleidelijk op te lossen? De twee rassen zouden naadloos zijn opgegaan in een ongedeeld Amerikaans volk.

Deze Verlichtingsfantasie van geleidelijke absorptie van de als primitief en barbaars beschouwde Indiaanse volkeren door de dominante beschaafde cultuur kan ook nog bij Thomas Jefferson aangetroffen worden en lag aanvankelijk ten grondslag aan het overheidsbeleid ten aanzien van de indianenstammen op het grondgebied van de jonge natie.¹²

Toch is duidelijk dat deze oplossing nooit een reële kans heeft gehad. Al in 1662 vaardigde Virginia een wet uit tegen rasvermenging, en ook elders leidde de angst voor rasvermenging en bastaardisering tot scherpe wetgeving die de kloof tussen indianen en blanken onoverbrugbaar maakte. Het huwelijk tussen Pocahontas en John Rolfe bleef dan ook een zeer zeldzame uitzondering. Verwijzingen ernaar kunnen geduid worden als een nostalgisch droombeeld, maar wellicht nog meer als een uiting van de fundamentele ambivalentie in de Amerikaanse cultuur over de etnische samenstelling van de eigen bevolking.

Idealen van immigratie, nadruk op prestatie boven afstamming en etnische vermenging hebben altijd bestaan naast de realiteit van overerfde ongelijkheid, slavernij, segregatie en uitroeiing.

Het is dit culturele spanningsveld dat terug te vinden is in de ongemakkelijke achttiende-eeuwse nadruk op het nageslacht van Pocahontas. Deze Pocahontas stond derhalve vooral symbool voor raciale integratie en harmonie, ook al was die in de werkelijkheid nooit bereikt.¹³

Nationalisme en romantiek

Vanaf de Amerikaanse onafhankelijkheid aan het einde van de achttiende eeuw trad echter een opmerkelijke verschuiving op in de benadering van Pocahontas. John Rolfe ruimde het veld voor John Smith en diens redding.

Deze verschuiving is eenvoudig te verklaren vanuit de behoefte om nieuwe nationale mythes te scheppen. Vooral tijdens de eerste decennia van de negentiende eeuw werden pogingen gedaan de plotseling ter wereld gekomen Verenigde Staten historische wortels te geven door de geschiedenis in nationalistische zin te herschrijven. John Smith kreeg bij deze herijking vanzelfsprekend een belangrijke plaats aangezien hij de eerste Amerikaanse nederzetting van de ondergang had gered en bovendien door zijn autobiografische geschriften als de eerste Amerikaanse auteur kon gelden. En natuurlijk kreeg Pocahontas hierdoor nieuw belang als redder van de Vader des Vaderlands.¹⁴

Maar achter deze patriotistische heroïek ging nog een veel krachtiger cultureel thema schuil. Aan de reddingsscene lag ook een element van mededogen en vrije keuze ten grondslag. De barmhartigheid van Pocahontas jegens John Smith, was in feite een metafoor voor zijn acceptatie door het maagdelijke continent. Pocahontas werd hiermee een nieuwe variant van de allegorische Alma Mater, de voedende moeder die haar zegen uitstrekke over Smith en daarmee over de nieuwe bewoners van het continent.¹⁵

Dit thema van uitverkiezing door 'Our Mother Pocahontas' werd in de negentiende eeuw nog herhaaldelijk aangehaald als ondersteuning van de Amerikaanse lotsbestemming. Zoals Werner Sollors betoogde, was juist het element van uitverkiezing bij dit thema van barmhartige ontvangst uiterst significant. Pocahontas verbrak immers door haar keuze haar banden van afstamming en culturele bepaaldheid. Pocahontas kon zo het symbool worden van de vrije wil en de onafhankelijkheid van oude, feodale ketenen die aan de vorming van de Amerikaanse natie ten grondslag lagen. Deze mythische Pocahontas verenigde derhalve in één greep de idealen van Declaration of Independence en die van de Melting Pot.¹⁶

Die symboliek van transculturele uitverkiezing kwam in de vroege negentiende eeuw herhaaldelijk terug in de vele romantische verhalen over liefdesaffaires tussen jeugdige partners van indiaanse en blanke komaf. Met deze jonge weglopers en schakers uit strij-

dende families liep het overigens onveranderlijk even slecht af als met hun verre voorlopers Romeo en Julia.¹⁷

Pocahontas raakte tevens verweven met andere romantische verbeeldingen van het indiaanse ras die in de negentiende eeuw ingang vonden. Het ging hier steevast over een 'vanishing race' dat op tragische maar onvermijdelijke wijze plaats moest maken voor de nieuwe blanke beschaving.

Dergelijke noties over een voorbestemde wisseling der wacht tussen beschavingen vindt men bijvoorbeeld in *The Last of the Mohicans* van James Fenimore Cooper uit 1826.¹⁸ Ook Pocahontas gaf met haar heroïsche redding de nieuwe beschaving van de kolonisten haar zegen. Het sprak in deze romantische interpretatie vanzelf dat Pocahontas en John Smith een sterk amoureuze relatie moesten hebben. Voor John Rolfe bleef hierdoor weinig plaats over.

Aan het begin van de negentiende eeuw zijn de elementen van uitverkiezing, romantische liefde en tragiek onlosmakelijk verweven geraakt in de persoon van Pocahontas.¹⁹

Symbool voor Virginia

Net zoals Pocahontas een rol speelde bij de wording van de jonge natie deed ze dat bij sectionalistische propaganda aan de vooravond van en tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog. Ze veranderde van nationaal symbool voor de gehele natie in een separatistisch symbool voor Virginia, de belangrijkste slavenstaat in de Confederatie.

De Noordelijken en de Unie mochten zich dan kunnen beroepen op de puriteinen van New England, maar John Smith zette al voet aan wal in Virginia in 1607, ruim dertien jaar voordat die Noordelijke Pilgrim Fathers hun landingsplaats bij Plymouth Rock zelfs maar in zicht kregen. Pocahontas kon zo symbool staan voor de unieke Zuidelijke cultuur die nu bedreigd werd door de Noordelijke bemoeizucht.

Maar het Noorden sloeg terug. Tegenstanders van de slavernij gebruikten op pesterige wijze de schuilnaam 'Pocahontas' om de aristocratische planters te herinneren aan de rasvermenging die aan hun Zuidelijke samenleving ten grondslag lag. Ook bleef Pocahontas voor de Noordelijke auteurs een mooi codewoord voor de rassenintegratie die ze nu tussen blank en zwart bevochten.²⁰ Maar vooral John Smith moest het ontgelden in de Noordelijke geschiedschrijving. Veel van de verdachtmakingen ten aanzien van

de reddingsscene, waartegen J.A. Leo Lemay in het krijt trad, zijn tijdens de Burgeroorlog op papier gezet.²¹

Verweven met de natie

Toch bleef Pocahontas ook na de Burgeroorlog onderdeel van de nationale folklore. Haar naam werd gebruikt voor de houten indianen die tabakswinkels sierden, voor medicijnen, voor schepen, voor renpaarden en voor andere uiteenlopende zaken. Pocahontas was zo diep in het collectieve Amerikaanse onderbewustzijn verankerd dat ze in de tweede helft van de negentiende eeuw in toenemende mate onderwerp kon worden van persiflages en kluchten.

Voor al de komedie *Po-ca-hon-tas; or The Gentle Savage* van het reizende variétégezelschap van John Brougham beleefde tot in de jaren tachtig furor. Deze Ierse immigrant maakte de legende van de nobele indiaan belachelijk door allerlei etnische details toe te voegen en een jodelende John Rolfe op te voeren.

Ook in andere theaterstukken en romans werd zo op liefkozende wijze de draak gestoken met 'Pokey'. Maar juist hierdoor werd ze geruisloos opgenomen in de melting pot van de Amerikaanse overlevering.²² Zo dook Pocahontas ook in de twintigste eeuw nog op als verwijzing of ornament in het gedicht *The Bridge* (1930) van Hart Crane, de romans *No Telephone to Heaven* (1987) van Michelle Cliff, de songs 'Fever' (vierde couplet) van Davenport en Cooley en 'Pocahontas' van Neil Young, of zelfs de speelfilm *Addams Family Values*.²³

Aldus is Pocahontas geaccepteerd onderdeel van de Amerikaanse kunst en *popular culture* geworden. Toch mag worden vastgesteld dat haar legende niet langer de lading voor de Amerikaanse identiteit heeft die ze nog wel in de achttiende en negentiende eeuw had. Het is in dit licht interessant te zien welke benadering Disney van Pocahontas geeft.

De Pocahontas van Disney

Men kan vermoeden wat de aantrekkingskracht van Pocahontas voor de filmmakers van Disney is geweest. Het is een klassiek verhaal dat nog steeds herkenning bij het Amerikaanse publiek oproept. Daarbij leent deze legende zich goed voor de vermenging met de vertrouwde fantasie en magie van Disney. Dierenfiguren als de vraatzuchtige wasbeer Meeko en de nerveuze colibri Flit, sprookjeselementen als Moeder Wilg en spe-

ciale effecten als gekleurde winden laten zich makkelijk invoegen in de mysterieuze wouden van Virginia.

Maar Pocahontas bood bovendien een gelegenheid om aandacht aan een Amerikaanse minderheid te schenken en het maatschappelijk engagement te tonen dat van een publieksgericht concern verwacht mag worden. Aanvankelijk zocht Disney overigens naar een legende over de Plains Indians, maar vermoedelijk waren de associaties met hun tragische en gewelddadige einde nog te vers om te negeren. Het is eveneens verklaarbaar dat Columbus niet tot onderwerp genomen is na de uiterst onder koelde viering van de vijfhonderdste verjaardag van zijn 'ontdekking' van Amerika.

Het is in dit licht evenzeer begrijpelijk dat Disney het verhaal van Pocahontas grondig herschreef. Door het verhaal in 1609 met het vertrek van John Smith af te breken werden onverteerbare elementen als de kidnapping en doop, de complicerende figuur van John Rolfe als 'tweede liefde', en het vroegtijdige overlijden van Pocahontas op handige wijze vermeden. Ook moest Pocahontas ouder worden dan haar twaalf werkelijke jaren om geen overjarige pedofiel te maken van Smith die de beeltenis en stem van Mel Gibson meekreeg.

Verder zijn de gebruikelijk narratieve verichtingen gepleegd. Zo is de ingewikkelde bestuursconfiguratie van Jamestown gecondenseerd tot John Ratcliffe die in werkelijkheid vele verschillende posities bekleedde. Ook de figuratie in het kamp van Powhatan is aanzienlijk versimpeld, waarbij vooral diens *extended family* tot een aanvaardbaar westers kerngezin is teruggebracht waarvan de moeder jammerlijk is overleden in plaats van verkocht. En de befaamde waarschuwing van Pocahontas en de redding van John Smith werden ineengeschoven tot één dramatische apotheose.

Het betreft hier betrekkelijke onschuldige amendementen, waarvoor de term geschiedvervalsing zeker wat overtrokken lijkt.

Het thema van de vrije wil is ook voor de Pocahontas van Disney belangrijk en concentreert zich ook hier op de keuze van een levenspartner. Pocahontas ziet niets in het gearrangeerde huwelijk met de stoere maar al te serieuze krijger Kocoum maar droomt van haar '*Dream Giver, Just around the Riverbend*'.

Haar levenskeuze wordt gesymboliseerd door een tweesprong in de rivier. Ze kiest uiteraard niet voor de brede weg, maar voor de smalle stroom met wilde waterversnellingen

en stuit prompt op de avontuurlijke droomprins John Smith. In tegenstelling tot de negentiende-eeuwse varianten ligt in haar partnerkeuze echter geen metaforische zegening of barmhartige ontvangenis besloten, maar eerder het sterk geïndividualiseerde harts-vraagstuk van de moderne Cosmo Girl.

Politiek correcte illusies

De maatschappelijke lading van de film komt vooral tot uitdrukking in de door Disney gekozen verhaaloptiek. Het accent ligt na-

kust afmeren. De kolonisten verstoren letterlijk en figuurlijk het pastorale landschap van de Powhatan indianen en dringen binnen in hun samenleving.

Dit thema wordt toegespitst in de ontmoeting tussen Pocahontas en John Smith, waarbij de laatste aanvankelijk op onhandige wijze het woord 'barbaren' in de mond neemt en door een verontwaardigde Pocahontas terecht wordt gewezen. Al na enkele zinnen leren ze elkaars taal spreken. Voor de kijkers die de boodschap van wederzijds respect nog niet begrepen hadden, volgt later het meerstemmige lied 'Savages' waarbij de volgelin-

gen van Ratcliffe en Powhatan elkaar in exact gelijke bewoordingen uitmaken voor barba-

wichtigheid in de wijze waarop Disney de twee partijen in dit cultuurconflict schetst. De haveloze kolonisten gedragen zich ronduit opdringerig, hebberig en onbehouwen. Ze vernielen bovendien het landschap, verschansen zich in een fort en stellen zich vijandig op. Wel zien we dat het vooral de op goud beluste Ratcliffe ('*Mine! Mine! Mine!*') is die hen hiertoe aanzet, wat de mogelijkheid openlaat dat deze verwerpelijke mentaliteit niet door alle kolonisten gedeeld werd. John Smith bijvoorbeeld toont al spoedig een begrijpende en respectvolle kant.

Toch worden de bewoners van Jamestown steeds in hoekige contouren, rechte lijnen en harde kleuren getekend. Dit in contrast tot de indianen, die in zachte, ronde vormen worden afgebeeld. Pocahontas heeft bovendien de trekken van fotomodel Naomi Campbell meegekregen terwijl haar al even welgevormde stamgenoten gekleed zijn in decoratieve traditionele gewaden.

Disney geeft hier een mooi voorbeeld van de esthetisering van de indiaanse cultuur, die nog versterkt wordt door het sublieme landschap met watervallen en overhangende rotsblokken dat in werkelijkheid helemaal niet zo heeft bestaan aan de zompige kust van Virginia.

De oorspronkelijke bewoners hebben bovendien een ecologisch verantwoorde relatie met de natuur en houden voeling met het hogere door middel van rituelen en contemplatie. Pocahontas luistert met haar hart ('*Listen With Your Heart*'), leest de verborgen tekenen der natuur en schildert met al de kleuren van de wind ('*Colors Of The Wind*'). En ook haar tirannieke vader Powhatan is door Disney omgetoerd tot een wijze, geduldige en droevig ogende aanvoerder.

Het is pikant dat Disney niemand minder dan de indianenactivist Russel Means heeft ingehuurd om de stem voor deze goedaardige Powhatan te leveren. Means is bekend geworden als oprichter en leider van de uiterst militante American Indian Movement en liet van zich horen bij de beruchte belegering van de historische nederzetting Wounded Knee in 1973. Op 55-jarige leeftijd is hij echter in een spirituele levensfase aangekomen die goed aansluit bij Disney's harmonieuze voorstelling van de indiaanse cultuur.

De representatie van Disney suggereert on-

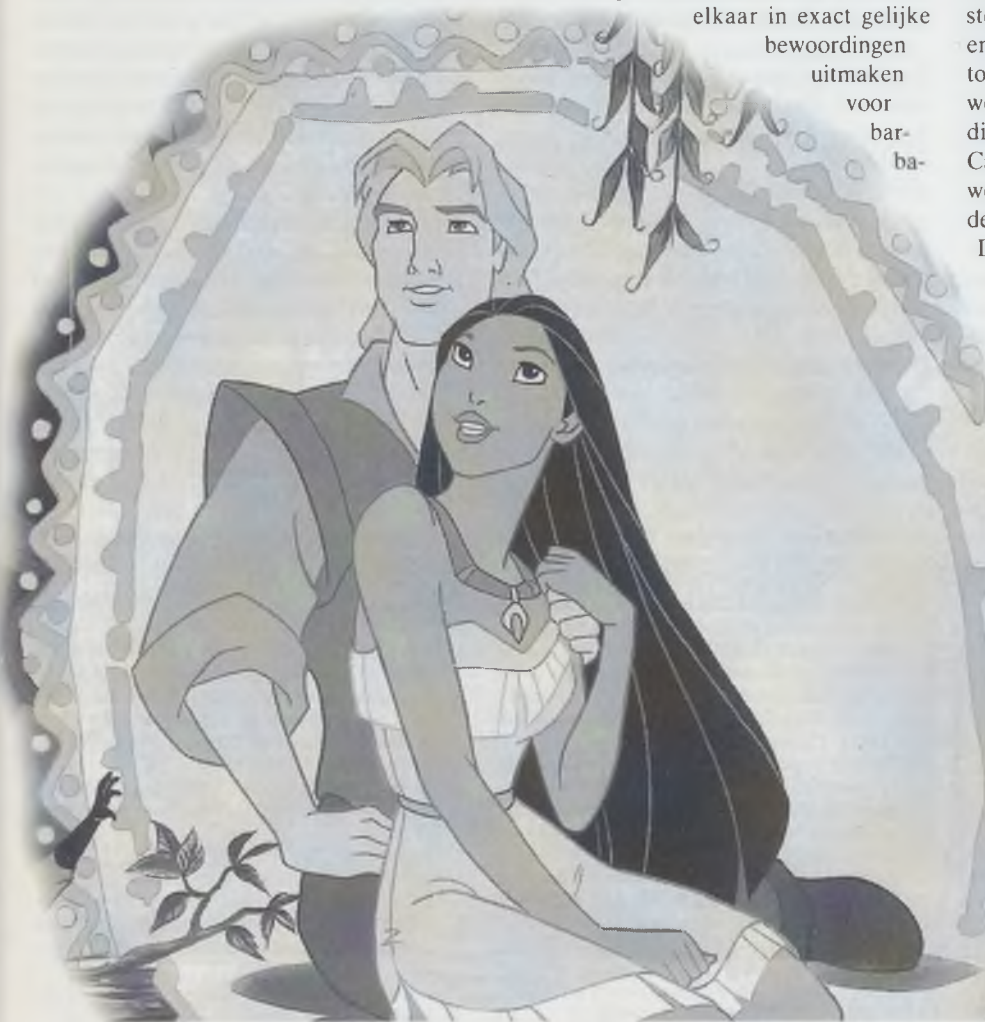
drukkelijk op het politiek correcte thema van de ontmoeting der culturen dat ook in recente Amerikaanse handboeken voor deze periode gehanteerd wordt.²⁴

De film opent met straatbeelden in Londen en de gevaarlijke reis van de kolonisten naar de nieuwe wereld. Daarna schakelen we over naar het perspectief van Pocahontas en haar cultuur, en zien we door haar ogen de schepen met lawaaijende landverhuizers voor de

ren, duivels en demonen omdat ze niet zijn '*like you and me*'.

Slechts met de grootst mogelijke moeite slaagt onze heldin erin haar boodschap van liefde door dit oorlogsgeslacht heen te zingen. De strekking is onmiskenbaar dat al dit wederkerig onbegrip onnodig en schadelijk is en dat alle culturele verschillen door liefde en wederzijds respect overbrugd kunnen worden.

Er schuilt echter een merkwaardige oneven-

miskkenbaar dat de indiaanse stamgenoten van Pocahontas oprechter en emotioneel dieper geworteld zijn dan de platte egoïstische geldmakers uit Londen.

Het is niet moeilijk in dit contrast tussen een onbespoten droomwereld en verderfelijke hebzucht een variant te herkennen op de aloude dichotomie tussen de warme vertrouwde geborgenheid van de plattelandsamenleving en het kille ontwortelende materialisme van het moderne leven. Dit thema van anti-moderniteit is overigens al in het vroegste werk van Disney terug te vinden en misschien wel een sleutel tot het succes van het concern.²⁵

Achterliggende idealen

Het is evident dat de Pocahontas-variant van Disney net als de vele historische voorgangers een hoger liggend ideaal uitdraagt, ditmaal dat van onderling begrip tussen de culturen in een multiculturele samenleving. Het tekenfilmconcern sluit daarbij onbedoeld aan op de achttiende eeuwse versie van Pocahontas, die immers ook gericht was

op rassenverhoudingen.

In beide gevallen is sprake van een 'indianenprobleem' dat opgelost moet worden. In de twintigste-eeuwse variant is het einddoel echter niet langer integratie, laat staan het geruisloos oplossen van de indiaanse cultuur in de dominante beschaving, maar wederzijdse erkenning en dus bestedinging van de culturele verschillen.

Een ander verschil is uiteraard dat John Smith en niet John Rolfe als partner voor Pocahontas is uitverkoren. Daarmee haakt Disney in op de romantische Pocahontas-weergave uit de vroege negentiende eeuw, al ontbreekt de nationalistische ondertoon.

De visie van Disney is multicultureel en romantisch, maar ook uiterst paternalistisch. Juist door deze idealisering, romantisering en esthetisering van de indiaanse cultuur wordt wezenlijke gelijkwaardigheid onmogelijk gemaakt. In deze zoetsappige sprookjeswereld worden de Amerikaanse indianen teruggebracht tot kleurrijke en volstrekt onschuldige ornamenten aan de Amerikaanse cultuur.

Disney sluit aan bij de verwerpelijke traditie

waarbij opgezette indianen met verentooi en tomahawk tot decoratieve toeristische attractie gemaakt worden. Deze 'white man's Indian', zoals Berkhofer het zo treffend heeft uitgedrukt, is immers geen zelfstandige deelnemer aan het maatschappelijk verkeer, maar passief object van interpretatie, alle retoriek over perspectief en identiteit ten spijt.²⁶

Disney bezondigt zich hier aan de politiek correcte illusie dat positieve herformulering een oplossing voor sociale vraagstukken biedt. Het tegendeel is natuurlijk waar. Echtere gelijkwaardigheid kan pas tot stand komen waar alle partijen op volwaardige wijze participeren, met al hun goede en kwade kanten. De tandeloze Pocahontasinterpretatie van Disney bestendigt ironisch genoeg de destructieve kant van het Amerikaanse multiculturalisme door de indiaanse cultuur te kleineren en buiten de volwassen samenleving te plaatsen.

Disney mag de verhouding tussen de twee culturen dan willen symboliseren door romantische liefde ('*Two Different Worlds, One True Love*'), in deze seksloze interpretatie zal die relatie altijd platonisch blijven.

Noten

- 1 Grace Steele Woodward, *Pocahontas* (Norman/London 1969). Frances Mossiker, *Pocahontas. The Life and the Legend* (New York 1976). William M.S. Rasmussen en Robert S. Tilton, *Pocahontas. Her Life & Legend* (Richmond, VA 1994). Warren M. Billings, *Jamestown and the founding of the nation* (Gettysburg, PA s.a.).
- 2 Helen C. Rountree, *The Powhatan Indians of Virginia. Their Traditional Culture* (Norman, OK 1989).
- 2 Zie voor een vergelijking tussen beide culturen het voortreffelijke boek van Edmund S. Morgan, *American Slavery, American Freedom. The Ordeal of Colonial Virginia* (New York 1975).
- 4 Rountree, 88-99.
- 5 Zie voor Smith het standaardwerk van Bradford Smith, *Captain John Smith. His Life & Legend* (Philadelphia 1953) en het wat ironische werk van Everett Emerson, *Captain John Smith Revised Edition* (New York, 1993).
- 6 Susan Donnell, *Pocahontas* (New York 1991).
- 7 Woodward, 63-73. Lemay, 48, passim.
- 8 Emerson, 55-80.
- 9 J.A. Lemay, *Did Pocahontas Save Captain John Smith* (Athens/London 1992). Zie ook Smith, *Captain John Smith*, 118, die al eerder op dezelfde gronden tot deze conclusie kwam.
- 10 Steele Woodward, 163.
- 11 Het beste overzicht van de interpretaties van Pocahontas in de achttiende en negentiende eeuw biedt Robert S. Tilton, *Pocahontas. The Evolution of an American narrative* (Cambridge, MA/New York 1994). Zie voor een poging tot systematisering van deze stereotypen Asebrit Sundquist, *Pocahontas & Co. The Fictional American Indian Woman in Nineteenth-Century Literature: A Study of Method* (New Jersey/Oslo 1987).

- 12 Philip Weeks, *Farewell, My Nation. The American Indian and the United States, 1820-1890* (Arlington Heights, IL 1990), t.a.p. 1-34.
- 13 Tilton, 9-33.
- 14 Tilton, 32-57.
- 15 Zie voor deze vrouwelijke metafoor voor het maagdelijke en tegelijk moederlijke land het intrigerende boek van Annette Kolodny, *The Lay of the Land. Metaphor as Experience and History in American Life and Letters* (Chapel Hill, NC 1975), t.a.p. 5.
- 16 Werner Sollors, *Beyond Ethnicity. Consent and Descent in American Culture* (New York 1986), t.a.p. 75-86.
- 17 Sollors, 102-130.
- 18 Een goed overzicht van deze ondergangsbelden van indianen in literatuur, cultuur en overheids-politiek biedt Brian W. Dippie, *The Vanishing American. White Attitudes and U.S. Indian Policy* (Middletown, CT 1982).
- 19 Tilton, 58-92, 178-179.
- 20 Tilton, 145-175.
- 21 Lemay, 7-18.
- 22 Sollors, 131-141. Tilton, 174-186.
- 23 Tilton, 180, 225, passim.
- 24 Zie bijvoorbeeld Mary Beth Norton, et.al., *A People and a Nation* (fourth edition, Boston 1994), hoofdstuk 1, 'The Meeting of Old World and New, 1492-1600'.
- 25 Steven Watts, 'Walt Disney: Art and Politics in the American Century', *Journal of American History* 82 (1995), no.1, 84-110.
- 26 F. Berkhofer, *The white man's Indian. Images of the American Indian from Columbus to the present* (New York 1978).

kleio